

ГОСУДАРСТВЕННОЕ БЮДЖЕТНОЕ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ
ИНСТИТУТ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ
РАБОТНИКОВ ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ ИНГУШЕТИЯ»

«УТВЕРЖДАЮ»

Ректор ГБОУ ДПО «ИПК РО РИ»

И.Я. Мальсагова

» август 2023 г.

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ
ДЛЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

«О трудностях в преподавании ингушского языка в
образовательных организациях»

Назрань

2023 г.

Рекомендации: ГлалгІай мотт хьехара халонаши наькъаши.

ГБОУ ДПО ИПКРОРИ
Овшанаькъан Марьям

Вай Мехка болх беш а тохкаш а аз зийнар фу дар аьлча, дешара а язدارа а лазар кхийтта моттигаш.

1. Лазар кхийттад лексиках, таьрахьдешаех, кІиран деной цІерашта. Таьрахьдош гІалгІай метта оалаш наггахьа мара саг нийслац. «МалагІа ди да, хоатте - ... «Вторник, среда, пятница» - оал.

2. Харцахьа Јомадаь, харцахьа хьакхелла дукха дешаш да. Дешархой уж айпе дешаш къамаьла юкъе а кхухь, хьехархоша, дукхагІчар, тоадац, нийсдац. Бераш тоа ца дарал совгІа хьехархой шоай лексика бІехьенна хул.

Масала, цхьааз (цкъа); укхазче цІаькхаз, цхьаькхаз (цІаькха); гаьн (га); хьани, хьане (хьан); бехктохкаме (бехктокхаме); кьоарга (кІоарга); клалдане, клалхьадане (клалда, клал гІолла); шоага (шуга); тІехьле (тІехье); унахцІена тІехье; влашагІкхийтаб (влашагІкхийттаб); со цун книжка ле воал (дала); со гІо мегаргвий (вахьа); кха (кхаьа), цхьогал (цогал), Со сай воал из де (се); лоархІхаме (лоархІаме) вожчо (вокхо); цхьане (цхьанне); дувцарга (дувцалга).

3. Дешай дІаалар нийса доацаш хул дешача хана а къамаьл деш а. Орфоэпе дІадех дешаш язdechа тайпара а доацаш нийса дІаалар:

Яздергда – язdedда, аргда – адда, дувцачарна – дувцачанна, болчарна – болчанна.

4. ДІаалар а яздар а харцахьа дола дешаш: масала. **Са книжка де шоаг (шуга). Со сай воал язде (се). Цига дукха нах влашкакхийтаб (влашагІкхийттаб). Кха ба шоаг (кхаьа, шуга).**

5. Тохар харцахьа увттаду. Из гІалат дукхагІа лоаца «а» белгалдеш дола алап ца хилар бахьан долаш а тохара деша дакъа хьалхардар е шоллагІдар хулилга бераш ца кхетадар бахьан долаш хул: говраш, хьажкІаш, къамаш, карташ.

6. Класс белгалъю алап тувладолийт: масала: **Поезд бода (јода). Киловзал увттаду (увттаю) цо. Пьеса оттабаьб, оттадаьд (оттаяьй). Роман доккха да (я). Парта да, ба (я). Урок да, (я). Мазь ба, да (я).**

7. Дешаш дукхален таьрахьа даха хац масала: **Хувца блоагІаш (блоагІий) нийсденнад. Дукха хьаьшаш (хьаьший) ба вайцига хургболаш.**

8. Дешхьалхенаш харцахьа лелаю. **Цо согара хьадаьккхар книжка (дІадаьккхар). Согара хьайцад цо тетрадь (дІайцад). Хьо јолча хьайола мегаргвий со (дІаяь).**

9. Хандешай цІердешай юкъе барт бе хац. **Гаьнаш јотІаежай. Хьа дезал хьоца цІабенабий.**

10. Хандешай соттам нийса лелабац. **Кхера дІахьо (дІабахьа) беза. ДІагЈовеза (вахьа веза) лакхегЈолла. Со ле (дала) воал цунна книжка. Ара гІо (вахьа) мегаргвий. (ДІахо лаьрхІа бац уж болх).**

11. Дешашта юкьера алапий моттиг тувлайолийт е ца доагIа алапаш юкье кьухь: масала. **ЛоархIхаме, арабаьлач, хилач, даьлач, дIаьлач.**

12. Дожарий формаш Харцахьа легар: масала. **К.д. цунцане (цунца). Д.д. массанаьр (массанешта). М.д. массанаьрга (массанешка).**

13. Наьха доалара цIераш эрсий метта йоах: масала. **Магомед, Ильяс, Мака, Туган, Ахмед.**

14. Наьха цIераш даь цIерца йоаккхаш хилча, цхьантайпара дешаш санна хоз: масала. **Мухьмад Ахьмад (Мухьмада воI Ахьмад); Шахмарза Iаббас (Шахмарза воI Iаббас); Тухан Лейла (Тухана йоI Лейла); Закре Гелане (Закре воI Гелане).**

15. Предложенеш харцахьа увттаю: масала, Из ишта миштад (мичад). УнахцIена тIехьле (тIехье).

БАХЬАНАШ:

1. Берий даьша а вай а мотт тасса лелабелга да.

2. Вай уж гIалаташ ду моттигаш кIезига белгалъелга да.

3. Практически болх кIезига бу (таьрахьашца; легарца; дешаш дукхаленна таьрахье дахац; дешай цIераш яхийтац; даь цIераш, тайпан цIераш эрсий меттала йоах; дешхьалхенашца кIезига болх бу (цар дар дерзаш йола оагIув белгалъелга дIахьокха деза).

4. Класе доска тIа а, тетрадашта а, таьрахь язdechа хана ди а яздайта деза (цхьайттлагIа сентябрь, оршотта).

5. Деной цIераш дагахьа Iомаяйта мегаргья.

Вайна хов Европе дахача кьамий таьрахьий лард итт (10) йолга. 10 (десять), 20 (двадцать), 30 (тридцать, три десять).

Иберийско – кавказски меттай таьрахьа лард 20 (ткьо) я: 20 (ткьо), 40 (шозза ткьо), 60 (кхозза ткьо), 80 (йиазза ткьо).

6. Вай йоазонца массехк хала орфограммаш я. Царца лаьрхIа болх бе беза.

Дифтонг оа- (дIаьха о).

Шолха, вIаший духьала отгадаьча масалаша гIо ду берашта уж юкье дола дешаш мишта язде деза кхетаде:

Оа	о
Лоа	ло
Соа	со
ГIоа	гIо
Доал	дол
ТIоара	тIора
Коа	ко

7. Р-ан тIехьа доагIа –хI- белгалла ца хозаш хул дуккха бераш.

РхІ- юкѣ долаш дукха дешаш дац вай метта. Уж дешаш дагахъа Іомаде мегаргда: **аьрхІа, морхІа, мархІа, ворхІа, бархІа, лоархІа (почитатъ), берхІа, лархІа (сосчитатъ).**

8. Шолха алапаш шолха отта моттиг хала хул дешархошта. Уж яздар бокъо чІоагІѣеш тоьал болх бе беза:

Кхкх – ккх (цІаккха)

Къкъ – ккъ (боккъала)

ГІгІ – ггІ (чІоаггІа)

ЧІкъ – чкъ (чкъаьра)

ЦІкъ – цкъ (цкъаза)

ТІкъ – ткъ (ткъо)

9. Х – Га – чаккхенаш йолча гІалаташ хул.

Хънах? Сенах?

МалагІа? маслагІа?

Каьхатах

кхоалагІа

ГІандах

хозагІа

Сагах

цІенагІа

ЦІенах

дикагІа

10. Деша тІехъа доагІа дакъилгаш -м, -кх, -те, -теш, -х.

Сона-м, из-м, воагІар-кх, вий-те, воагІий-теш.

Лакхе вай белгаяьхача халача орфограммашта де гІо дац каст-каста кердаяхар мара, практически болх дукхагІа бар мара. Из болх массайолча классашка бе беза.

Лингвистика кертера маьже я лексика, вешта аьлча дешаш. Техъарча 40-60 ш. дукха дешаш доадаьд вай. Вай даьша бІарго хъа мел лоацача хІамах цІи тилла хиннай. Вайна уж йицлуш латт:

Оакхарий цІераш, хъайбай, оалхазарий, гаьний, зизай, астрономически, анатомически, философско-абстрактни, тІема гІирсий, пхъегІай. ХІара урока тІа ца хаддаш дешашцара болх бе беза.

11.08.2023